

ד ת ש ב ו ע

פרשת בא, תשע"ח, מספר 1254

ראשון הוא לכם / לְחֻדְשֵׁי הַשָּׁנָה אפרים חזן

ראש חודש ניסן הוא גם המועד הראוי לרכוש ולהכין את הכבש המיועד למטעמי הפסח. יהודי מצרים פותחים את תפילת ערבית של ראש חודש ניסן בסדר לימוד מיוחד, הנקרא "תאווחיד", ייחוד ה', הכולל לימוד פרשת "החודש הזה לכם" וסדר קורבן פסח, שיר לקידוש החודש, הלל הגדול ופיוטים שונים. המכיר את קהילות יהודי מצרים העתיקה יזהה בסדר הלימוד ובפיוטים הכלולים בו עקבות של מנהגי ארץ ישראל, שנהגו בקהילות בני ארץ ישראל שחיו במצרים. בעניין הייחוד עצמו אפשר לזהות את עקבות השפעתו של הרמב"ם.

במנהגי הספרדים מתחילים בראש חודש ניסן לקרוא בסדר קורבנות הנשיאים, בסוף פרשת "נשא", ולאחריהם בחזון העצמות היבשות בנבואת יחזקאל. תחושת הגאולה שבפרקים אלה מודגשת בתפילות הנאמרות לאחר הקריאה במוטו "כימי צאתנו מארץ מצרים הראנו נפלאות". אומנם זמנה של ברכת האילנות כל חודש ניסן, אך קהילות רבות מקפידות לברכה בראש חודש, ומהן, כגון יהודי אפגניסטן, נוהגות לצאת אל חיק הטבע ואל הבוסתנים ועורכים סעודות חג. מנהג זה משקף היטב את תחושת הפריחה והלבלוב ואת האביב המלווה את החג הקרב ובא, ואת מצוות התורה "שִׁמּוֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעִשִׂיתָ פֶּסַח לְה' אֱ-לֹהֶיךָ כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאָךְ ה' אֱ-לֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לְלֵילָה" (דב' טז:א), פסוק הבסיס למבנה לוח השנה היהודי שעליו נצטוונו בפרשתנו.

פייטנים רבים בכל הדורות ובכל המנהגים כתבו פיוטים לקראת החג, הן פיוטי הלכה, המפרטים את הלכות החג ואת סדר הסדר, והן פיוטים בשבחי החג ובגאולת מצרים. בכל אלה לא נפקד מקומם של הפיוטים לכבוד ראש חודש ניסן. הפסוק "החודש הזה לכם ראש חודשים ראשון הוא לכם לחודשי השנה" נעשה למעין סיסמת הגאולה לעתיד לבוא, בהסתמך על דברי חז"ל "בניסן נגאלו ובניסן עתידין להיגאל", כפי שמשתקף מן הפיוט "פזורים החוכים גאלה אחרונה", לרבי פרגי שוואט:

פְּזוּרִים הַחֹכִים / גְּאָלָה אַחְרוֹנָה,
אֲלֵיהוּ יִגְאָלְכֶם / כְּפַעַם רֵאשׁוֹנָה,
בְּצֵאת מִנּוֹף קַהֲלְכֶם / בְּחֹדֶשׁ הַלְבָנָה,
רֵאשׁוֹן הוּא לְכֶם / לְחֻדְשֵׁי הַשָּׁנָה.

רְדוּ שָׁנִים עֲבַדְתֶּם / בְּחִנּוּס בְּמַהְרֹת,

פרשתנו פותחת בתיאור שתי המכות האחרונות. לקראת המכה המכרעת, מכת בכורות, באה מצוות קידוש החודש בלוויית הקביעה "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְכֶם רֵאשׁוֹן חֻדְשֵׁים רֵאשׁוֹן הוּא לְכֶם לְחֻדְשֵׁי הַשָּׁנָה" (שמ' יב:ב). זו המצווה הראשונה שניתנה לעם ישראל כעם לקראת הגאולה, ובניסוחו המפורסם של רש"י בפתח פירושו לתורה (בר' א:א): "אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל [את] התורה אלא מ'החודש הזה לכם' (שמ' יב:ב), שהיא מצוה ראשונה שנצטוו [בה] ישראל".

בתקופת המקרא, לראש החודש היה מעמד של חג, כפי שעולה מהפטרת "מחר חודש" (שמו"א כ:יח-מב), ומן הפסוק "וַיֹּאמֶר מְדוּעַ אֶת הַלֶּכֶת אֵלָיו הַיּוֹם לֹא חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת" (מל"ב ד:כג). מכאן למדו חכמים מצוות הקבלת פני רבו ברגל. גם בימינו נשתמרו בקהילות שונות כמה מנהגי חג, וראש חודש עצמו זוכה גם לחגיגות ולייחוד מסוימים, מלבד התפילה המיוחדת לו. כך נהגו נשים בקהילות שונות להדליק נר ראש חודש ולא לעשות מלאכה ביום זה.

מיוחד הוא ראש חודש ניסן, ראש השנה למלכים ולרגלים, הנקרא בלשון הקדמונים "ראש ראשי חודשים". מנהגים ותפילות מיוחדים מלווים אותו. משהו מן המנהגים הקדומים שייחדו את ראש חודש ניסן משתקף במנהגי יהדות תוניסיה. בתוניס הכינו עוגות דבש מיוחדות לר"ח ניסן כסימן לשנה מתוקה. הקנדיל, נר השמן לראש חודש, זוכה בניסן למעמד מיוחד: כל אחד מבני הבית מְשַׁקֵּעַ בו תכשיט זהב כלשהו זכר לתרומת-המשכן, שנחנך בא' בניסן. בקהילות שונות, ובמיוחד בג'רבה, מְסַבִּים בני המשפחה סביב קערת ה"בסיסה", העשויה מקמח חיטים, שעורה ודוחן קלויים. כל אחד מבני הבית זוקף זרת ימין מעל הקערה, ואבי המשפחה יוצק עליה שמן זית, תוך אמירת דברי איחולים ותפילה לא-ל הפותח את ידו ומעשיר. בהמשך בוחשים במפתח את התערובת, סימן לפתיחת שערים, ונותנים גם לתוכה תכשיטי זהב לסימן ברכה, הצלחה ועושר. לאחר מכן, בני הבית טועמים מן העיסה המיוחדת.

* אפרים חזן הוא פרופסור אמריטוס במחלקה לספרות עם ישראל ובמחלקה ללשון העברית, וחבר האקדמיה ללשון העברית.

** מוגש באהבה לנכדנו מתן נח, בן אהובה ויששכר חזן-פוקס, לשבת בר המצווה. יגדל בתורה, בחכמה ובמעשים טובים.

למצוא גם ארמית זוהרית. כמו כן מופיעים אצלו צורות פייטניות וחידושי לשון מקוריים. שיריו התקבלו על ידי יהודי צפון אפריקה והם מזומרים עד היום.

השיר שלפנינו מספר שבחי חודש ניסן וממוקד בו. החודש מכונה "חודש הלבנה", החודש שבו נקבע סדר ימי החודשים כולם מעתה ועד עולם, ולשם כך הראה הקב"ה למשה את הלבנה בחידושה, וכמו הנדרש במכילתא דרשב"י יב: "החדש הזה לכם מלמד שהראה לו הקדוש ברוך הוא למשה באצבע דמות לבנה ואמר כזה ראה וקדש לכם".

הטור הרביעי במחרוזת הפתיחה "ראשון הוא לכם לחדשי השנה" משמש רפרין, החוזר בפי הקהל לאחר כל מחרוזת ומחרוזת, ובכך הוא עומד במרכז השיר כולו, ומביא עמו את פרשת החודש כולה. אוירת הגאולה הנושבת מהפרשה וממצוות פסח מצרים והתכונה שמסביבו, שורה על הפיוט שעיקרו בקשה לגאולה העתידה. אמרת חז"ל "בניסן נגאלו ובניסן עתידים להיגאל" בונה את השיר: ישראל בגלותם מכונים "פזורים החוכים גאולה אחרונה", והדובר בשיר מביטחם "אליהו יגאלכם כפעם ראשונה". ה"גאולה העתידה" אף היא בניסן תבוא, ותביא עימה חיזוק מעמד התורה ועלייתה של מלכות ישראל, ואת מימוש החלום לשיבת ציון כמתואר במזמור קכו שבתהלים, שממנו משבץ הפייטן את הלשון "ואז ימלא שחוק פיננו רינה". השורש "גאל" חוזר בפתיחת המחרוזת האחרונה בכינוי "חג הגאולה" לחג הפסח, ובכך הוא מוכתר כזמן הגאולה האחרונה, כשם שהוא זמן הגאולה הראשונה כמתואר במחרוזת השנייה.

סיום השיר הוא קריאה לחוג את חג הפסח ומעין הבטחה לגאולה שלמה ולבניין בית המקדש "ושם תעלה זבחי / ושם תאכל פסחי", כדברי הסיום בהגדה של פסח "ונאכל שם מן הפסחים ומן הזבחים" וכלשון המשנה בפסחים ו, ו.

הפיוט מעוטר בכינויים המדגישים את תחושת הגאולה: ישראל הם "חוכי גאולה"; "עדה"; "יהודה" ו"אחי ורעי". מצרים מכונה "נוף" ו"חנס", ופרעה הוא "רובץ תוך יאורות" - כינויים הבאים בהקשר של גנאי למצרים ולמלכה. הגאולה "תגדיל תעודה", כלומר יתחזק לימוד התורה כדברי הנביא "ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר" (יש' מב:כא).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר

עורכת לשון: רחל הכהן שייף

וַיַּעַן הָאֱמֻנָתָם / בְּאֵל עוֹשֵׂה גְבוּרוֹת,
רְבוֹת מוֹפְתִים רְאִיתָם / בְּרוּבֵץ תוֹךְ יְאוֹרוֹת,
בְּרִכּוּשׁ רַב יִצְאָתָם / וּמַעֲבָדוֹת לְחֵרוֹת,
בְּחֻדָּשׁ חַל לְהַשְׁרוֹת וּבְתוֹךְ מִשְׁכַּן - שְׂכִינָה.

10 גְּאֻלָּה הֶעֱתִידָה / בְּנִיֶּסֶן צוֹר נִגְלָה.

וּבּו יַעֲשֶׂה לְעֵדָה / כְּמֵאֵז נֶס וּפְלֵא,

וּבּו תִּגְדִּיל תְּעוּדָה, / וּמְלוּכָה תִּתְעַלָּה,

וְתוֹשִׁיעַ יְהוּדָה, / וְכָל קָמִים תִּכְלָה.

וְאֵז יִמְלֵא שְׁחוֹק פִּינוּ, רִנָּה.

15 יְמֵי חַג הַגְּאֻלָּה / עֶשׂוּ, רְעֵי וְאָחֵי.

לְאֵל גְּדוֹל וְנוֹרָא / יִקְבֵּץ נְדָחֵי

לְצִיּוֹן עִיר תְּהִלָּה, / וְאֱמַרְתֶּם: "כֹּה לָחֵי!"

וְשֵׁם תְּעַלָּה זְבַחֵי, / וְשֵׁם תֵּאֱכַל אֶת פְּסָחֵי.

רֵאשׁוֹן הוּא לָכֶם / לְחֻדְשֵׁי הַשָּׁנָה.

1. פזורים: כינוי לישראל הפזורים בין האומות. החוכים: המצפים והמייחלים. גאולה אחרונה: לגאולה העתידה. 2. אליהו: שהוא מבשר הגאולה (מל' ג:כג). 3. נוף: כינוי למצרים (יש' יט:יג). בחדש הלבנה: בחודש ניסן, שבו הראה הקב"ה למשה לבנה בחידושה. 4. ראשון... השנה: שמ' יב:ב. 5. רדו שנים עבדתם: מאתיים ועשר, ולא כל ארבע מאות שנה. בחנס: כינוי למצרים (יש' ל:ד). במהרות: במהירות, שנתקצר הקץ. 7. רבות מופתים: מופתים רבים. ברובץ תוך יאורות: כינוי לפרעה, על פי יח' כט:ג. 8. ברכוש רב יצאתם: הד לדברי הכתוב בבר' טו:יד. 9. בחדש... שכינה: בראש חודש ניסן; אותו היום נטל עשר עטרות, ואחת מהן - שהוא ראשון לשיכון שכינה (שבת פז ע"ב). 10. גאלה העתידה: על פי דברי חז"ל: "בניסן נגאלו ובניסן עתידים להיגאל" (ר"ה יא ע"א). צור נגלה: הקב"ה יגלה. 11. ובו: בחודש ניסן. כמאז: בימי יציאת מצרים. 12. תעודה: כינוי לתורה, על פי יש' ח:טז. תגדיל תעודה: על פי יש' מב:כא. ומלוכה: מלכות ישראל או מלכות ה'. 13. ותושיע יהודה: על פי יר' כג:ו. קמים: האויבים הקמים נגד ישראל. 14. שחוק פיננו, רנה: פיננו יימלא שחוק ורנה; על פי תה' קכו:ב. 15. חג הגאלה: חג הפסח שחל בניסן. יקבץ נדחיי: ובכך יהא החג גם חג הגאולה האחרונה. 17. עיר תהלה: כינוי לירושלים, על פי יש' כב:ז. ואמרתם "כה לחיי": על פי שמר"א כה:ו; כה יהיה לשנה הבאה. 18. ושם... פסחי: על פי לשון המשנה בפסחים ו, ו: "ונאכל שם מן הפסחים ומן הזבחים". ועל פי המשקל מלת "את" יתירה.

רבי פרג' שוואט (המאה ה-ט"ז), פייטן ומקובל, הפורה והמעולה שבפייטני תוניסיה. נולד בפאס, ובשמו נכרכו אגדות רבות, ואודות סיפור חייו ומיתתו אף נוצר שיר בערבית-יהודית.

ר' פרג' כתב פיוטים למעגל השנה ולמעגל החיים ופיוטי הלכה למועדים. הנושא המרכזי בפיוטיו הוא גלות וגאולה, ושירתו רוויה בתכנים לאומיים ובעגוועים לגאולה. מפיוטיו, העוסקים ברשב"י ובספירות, ניכרת גדולתו בקבלה.

שירתו כתובה בסגנון נקי, הניזון בעיקר מן העברית המקראית, אך באחדים מפיוטיו ניתן